

Disputi s Bogom

Abdulaha Sidrana

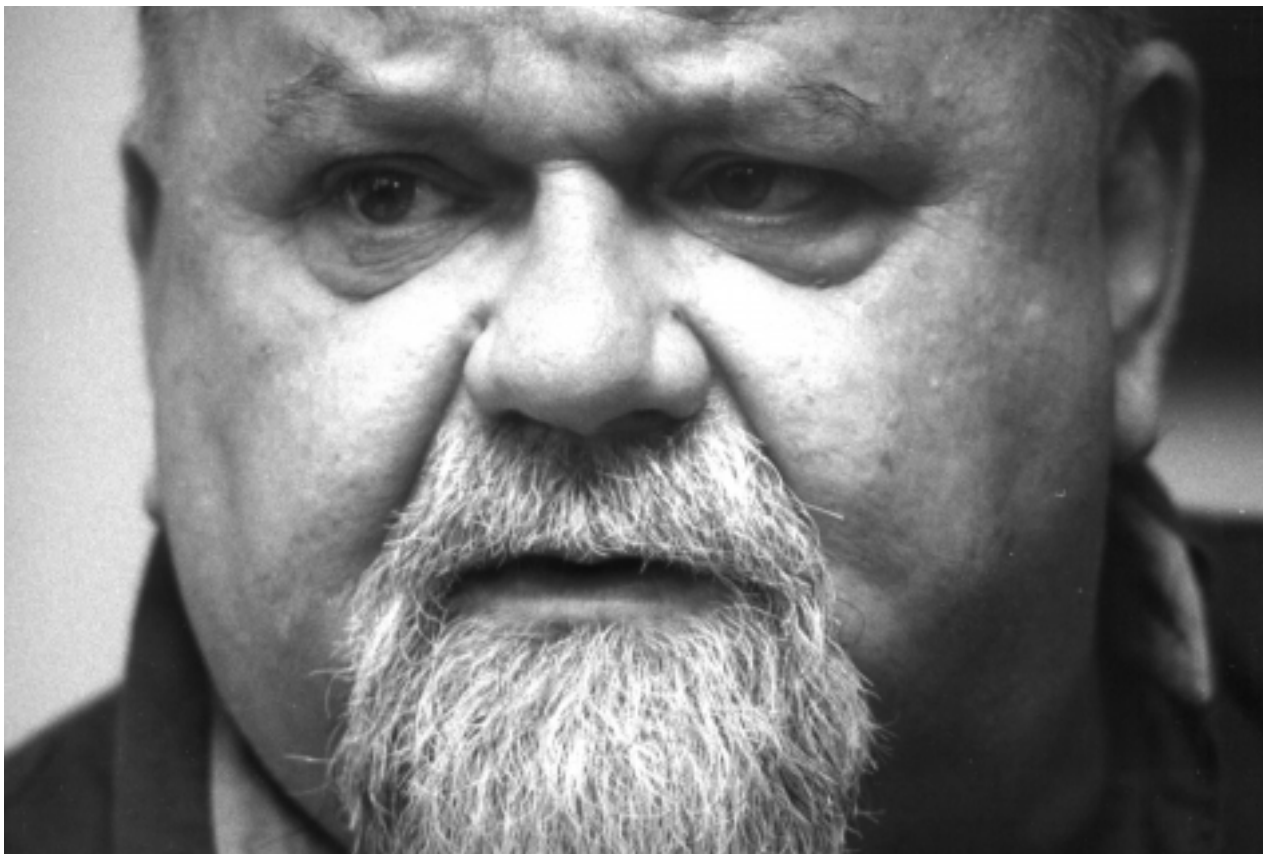
Zilhad Ključanin

Abdulah Sidran (1944.) je, svakako, jedna od magistralnih pojava u bosanskoj poeziji. U književnosti se pojavio krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, nakon, doduše, vrhunaca bošnjačke poezije (Dizdarevog *Kamenog spavača* i Kulenovićevih *Soneta*), ali u književnosti još ne kodiranoj, sa opterećujućim naslijeđem socrealizma (koji je, i u to vrijeme, bio itekako prisutan), ali i preovlađujućeg tzv. "ruralnog pjesništva". Sidran se pojavio sa stihovima u kojima je tražio da "pjesma mora biti tačna po svemu, a precizna u izrazu" (kako je, programatski, nagovijestio u pjesmi *Ars poetika*), modernog, artificijelnog, ustroja, s obaveznim predznanjem. Sidran je jedan od naših pjesnika koji je najradikalnije izbacio iz poezije funkciju pjesnika kao narodnog tribuna, zamjenjujući je ulogom, bosanskog, "trubadura". Preciznost, dakle, koja se dotad predmnijevala u znanosti, osnov je pjesničkog izraza. (Precizan je, naprimjer, Eliotov "objektivni korelat"!.) S time da je preciznost, ovdje, uravnotežena sa "ljudskim dahom", tom mjerom čovjekovom na ovome svijetu. I, doista, barem kod Sidrana, ritam njegovih pjesama je evokativan, ima se utisak da je usklađen sa hodom, glasom i dahom bosanskog insana.

Već prvom knjigom poezije, *Šahbaza* ("Književna grupa Kalibar", Sarajevo, 1970.), jedan će kritičar reći da je ona "natopljena snažnim muslimanskim senzibilitetom". Takav

sud danas izgleda pretjeran, i može se odnositi, čini mi se, samo na "hvatanje usklađivanja onoga daha bosanskog čovjeka". Potpunu usklađenost Sidran će stvoriti sljedećim knjigama: *Kost i meso* ("Veselin Masleša", Sarajevo, 1976.) i *Sarajevska zbirka* ("Svjetlost", Sarajevo, 1979.).

Usklađenost se može tražiti u historiji, samjeravajući dogođeno sa događajućim. Sidranov postupak "usklađivanja u historiju" ima jedan parametar: ljudskost. "Sidran pretražuje svojom 'lampom' 'rudokope' istorije, tražeći u njoj zrna istine, dokaze neuništivosti duha i ljudske solidarnosti, ljudske primjere što 'svijetle'".¹ Historija, po njegovu mišljenju, ničemu i ne služi ako neće pokazivati primjere dobrote i istine. Ako, pak, sama po sebi nije takva (kao što i nije), zadatak pjesnika je da u njoj pronade zrnca smisla i reda. Da nema tog nastojanja, ljudsko postojanje bi se nalazilo u polju Haosa. A to pjesnik ne želi. On, rekosmo, traga za smislom i preciznošću. Preciznost je, priznat ćemo, najlakše naći u dokumentu, historijskom pogotovo, ona (preciznost) je imanencija historijskog dokumenta. Sidran se obilato koristi historijskim tekstom, mnoge njegove pjesme referiraju historijski dokument, mnogima je, dakle, "supstancija sadržaja"² dokument. Pojednostavimo li, proces bi se mogao izraziti ovako: Sidran uzima određeni događaj iz historijskog dokumenta za građu svojih pjesmi. I tu kod Sidrana imamo nekoliko

načina oblikovnosti historijske građe u poetski tekst. Prvi je kada je historijski događaj samo reflektirajući predložak, o kojemu receptor skoro ne zna ništa, i koji zaživljava u poetskoj imaginativnoj “novoj stvarnosti”. U pjesmi *Dernek u Sarajevu, sjeseni 1769.*, naprimjer, stoji - samo kao motto, kao natuknica - da je događaj transponiran “prema Vladislavu Skariću”, ne spominjući ni u kojem djelu ovoga historičara, niti, uostalom, koji je to konkretan događaj iz te povijesne godine. Sidranu je dovoljno samo “prema Vladislavu Skariću”, e da bi događaju dao potpuno novu dimenziju, bez historijske ozbiljnosti (pa i tragičnosti, od koje historija živi!), stvarajući humornu ambijentalnost, jednu od najuspješnijih u našoj poeziji! Drugi tip ukomponiranja historijskog događaja u poetski tekst počiva na tzv. poziciji “personalnog pripovjedača”³, kada se pjesnik potpuno povlači i daje (historijskom) akteru, da, u prvom licu, ispriča neki događaj. Takva je, primjerice, pjesma *Bašeskija*, u kojoj Sidran “stavlja u usta” Bašeskiji, ljetopiscu bosanskom, ne da, čak, ispriča (ispjeva) neki događaj iz Bašeskijinog doba, niti ukaže na događaj iz njegovog *Ljetopisa*, nego, uistinu, da poetski uobličiti stanje jedne duhovnosti,

svevremene rekao bih, time i suvremene, moguće samoga pjesnika Sidrana:

Jutros je, usred ljeta, snijeg pao, težak
i mokar. Plaču zaprepaštene bašte. Bilježim to
i šutim, jer svikao sam na čuda. Vidim, kroz okna
dućanska, zabrinuta prolaze lica, i nijema. Kamo
će stići, Bože, koji sve znaš? Ne hulim, samoću
sam ovu primio ko dar, ne kaznu, ko premoć,
nipošto
užas. Stići će, znam, odjutra, ljudi neki. Morao
je noćas neko umrijeti. Duša je moja spremna, ko
kalem i papir preda mnom. Šutnja i čama. Koga si,
noćas, otrgnuo gradu? Čije ćemo ime pominjati
jutrom, uz duhan i kahvu, narednih dana. Treba
biti mudar, neka se strava čekanja na licu
ne očituje. Jer, dugo je trebalo dok shvatih:
ovo je grad u kom sve bolesti zarazne su. Širi se
ljubav ko žutica i kuga. I mržnja se jednako koti.
Nisam li, možda, odviše sam. Nije to dobro,
toliko sam svikao na samoću. Mislim li pravo, Bože?
Tako je nekoć (i to stoji zapisano), crvena
kiša lila ponad grada, pometnja i strah rasli
ko korov. A malo je zdravih duša u gradu. I pravo
je što je tako. Jer, bolest otkuda - jasno mi je,
al otkuda zdravlje. Je li, Bože, zbilja,
otkuda zdravlje? Pitaju li to ovi ljudi oko mene
(što isto ih primam, znajući da ni dva nisu ista,

ni pred Tvojim, ni pred mojim licem), pitaju li? I znaju li da ih motrim? Kako bi im samo srca uzdrhtala ove redove da vide! Griješim li prema sebi, tek tada sam drugima prav. Prema njima griješim li, pravdu prema sebi ispunjam. Šta je onda istina, reci mi, Bože moj? Moli Te skromni Mula-Mustafa, što druge želje nema već tiho da bude, i još tiše ode, kad dođe čas.

(Bašeskija)

Treći tip transponiranja je intencionalno na bazi dokumenta. Toliko da Sidran koristi određene dokumentarne pasaže kao "gotove i svoje" stihove, često ne otkrivajući izvor, stvarajući, tako, potpuno postmodernistički tekst, među prvima u bosanskoj književnosti. Takve su pjesme: *Poslanica dubrovačkom prijatelju, Rasvjetljavanje slučaja iz 1641., Kozma astrolog tumači nebeske znake gospodaru svome princu Eugenu Savojskom, Pred Latasovim vratima, Haps. Prva noć u Đulaginom hanu, Mustafa Krilaš daje izjavu o službi kod grofa Lava Nikolajeviča Tolstoja, i dr.*

No, preovlađujući motiv, skoro generirajući, u svim tim pjesmama je motiv - smrti. Pa i u drugim, "nehistoričnim", Sidranovim pjesmama smrt je čest motiv, skoro opsesivan kod ovog pjesnika. A gdje je smrt tu je i - Bog. Ili barem misao o Bogu. U pjesmama historijske referentnosti Sidran se, "skriven iza drugoga", svoga personalnog pripovjedača, obraća Bogu:

...Šta je onda istina, reci mi, Bože moj? Moli Te skromni Mula-Mustafa, što druge želje nema već tiho da bude, i još tiše ode, kad dođe čas.

(Bašeskija)

Takav mimikrijski metod, metod *persone*, poznat je (još od Pounda) u književnosti, no Sidran mu daje uvjerljivost koja se može rijetko naći u našoj poeziji. Od te upitanosti pred Bogom do zadnjih Sidranovih pjesama, bilo bi zanimljivo pratiti odnos "njih dvojice". Katkad je taj odnos u filozofijskoj upitanosti nad postojanjem svijeta, i Mjesta odakle se emanira sve, tj. Boga (kao u velikoj pjesmi, od pedesetak distiha, *Disput o Bogu*):

Rekoše, onomad, ozbiljni ljudi neki:
nema Boga. (...)

Vidi bogati! Da nema Boga?
Sve sam mogao misliti i sniti

al' takvo mi štogod nikada u san
niti na um ne bi palo! (...)

(...)Kad potonu sve lađe,
i čini se: sve se ruši, On je Onaj što se nađe pri

ruci, tj. pri duši, pa Ga ima - mili Bože, koliko
Ga ima! - u prstima onog koji pjesmu sklada,

svugdje i uvijek, ovdje i sada! (...)

(Disput o Bogu)

Drugi put je poziv Bogu upućen kao svakodnevni vapaj zbog ove ili one ljudske tegobe (u pjesmama *Nespina* i *Jutarnji zapis*, naprimjer). Treći put "pjesnik nastoji otkriti razloge Božijega prisustva na zemlji, ali i razloge uslijed kojih je izložen *tonjenju* njegov narod i njegova zemlja pod krvavim naletom...fašizma"⁴. Kao u pjesmi *Zašto tone Venecija*:

Gledam u nebo, iznad Venecije.
Ništa se promijenilo nije, posljednjih
sedam milijardi godina. Gore, ima Bog. On
stvorio je Svemir, u Svemiru sedam milijardi
svjetova, u svakom svijetu bezbroj naroda, mnoštvo
jezika - i po jednu, jednu Veneciju. (.....)

U Svemiru, tada, jedna zvijezda pada. Zato tone
Venecija. Svemir bude siromašniji - za cio
jedan svijet. Takva je volja Gospodara svjetova.
Takva je volja Vladara Sudnjega dana.

Smrt je, dakle, opsesivna tema Abdulaha Sidrana; toliko da on ponekad transponira obredni govor kao navlastite stihove. U pjesmi *Smrt u Venediku* (posvećenoj Meši Selimoviću) pjesnik koristi dio obrednog govora sa muslimanskih sahrana, onaj dio kada imâm pita prisutne o mrtvacu kojega treba sahraniti. Taj govor je ujedno i svodenje računa na ovome svijetu, čije rezultate valja da potvrde drugi, ali i upitanost "onih što ostaju" nad ispravnošću svojih postupaka, koju, opet, "ocjenjuje" Bog:

(...)Recite, ljudi, kakav je bio ovaj mejt!
Praštate li mu za sve što je učinio? Jamčite
li za njega pred Bogom?

Bio je dobar ovaj mejt. Praštamo mu za sve
što je učinio, jamčimo za njega pred
Bogom.(...)

Slične vizure su Sidranove pjesme u kojima evocira muslimansko vjerovanje o "povratku mrtvih". Naime, postoji predanje da se mrtvac, bliži rođak ili prijatelj, vraća (u san, ili uobrazilju) jer onaj kojemu se *prikazuje* (obraća) nije ispunio neki zavjet, dogovor ili obećanje dato za života. U Sidranovoj pjesmi *Noćni čas u tužnom domu* pjesniku se ukazuje duh oca, koji, "dok pucketa stari namještaj / eno, šeće tužnim sobama". Pjesma *Gost sa drugoga svijeta* bazirana je, također, na matrici predanje o povratku (ili dolasku) Nekoga "sa drugoga svijeta". U ovoj pjesmi taj Neko još nije stigao (pjesnik ga imenuje Gostom), ali time je i iščekivanje, i jeza koja iz iščekivanja curi, veće, toliko da onaj koji čeka "ničemu / ni za tren / ne mogu pripasti":

Čekam
da Gost pokuca na vrata
i ništa
ne mogu
da radim

Koje se god stvari dotaknem
iz ruku
mi klizi

i ničemu
ni za tren
ne mogu pripasti

do samo
ovom čekanju
da na vrata pokuca Gost.

Drukčiji tip predanja, više običajnog no ezoterijskog, jeste u pjesmi *Mezar sedmero braće*. To predanje zasnovano je na legendi, u Sarajevu i danas veoma poznatoj, ali iz pjesnikove evokacije motiva "mezara sedmero braće" ne može se iščitati siže same legende, i, vidljivo, to pjesnika ne zanima; njegova je intencija da iz legende uzme samo auru začudnosti (vjerovanje

u ljekovite moći), i od nje stvori drugu, poetsku, začudnost:

Trinaest je tisuća nevoljnih vojnika
tuklo u vrata ovoga grada. Koliko je
minulo dana u stotini minulih godina?
Tako već dugo na ovom mjestu nesrećnik
sriče svoj jad. Poželjeti samo treba
nešto sasvim čisto. Jednostavnije od
života, i makar malko mudrije od smrti.

Bogomolje bjehu utvrđama, minareta -
puškarnice. Sada je ovo naša Fontana
di Trevi. Sa sedam prozora, sa sedam
otvora, gdje sve je rukom prostog majstora
sačinjeno. Nešto sitnog novca treba, nešto
muke, nešto malo nadanja i vjere. I tih
glas, ispod sedam mušebaka suhих.

U smrti su se, ovdje, braća po rođenju
zbratimila. I to je naša Fontana di Trevi.
Naši su nevini, uglavnom, mrtvi, ali su
tim življe naše želje: da se čedo ne
razboli, da se dragi vrati, da mine
krilata ova nesreća nad glavom,
da nas zaobiđu vojske stoimene.

Nešto sitnog novca treba, nešto muke. I
treba se uza zid skloniti, dok dženaza
prođe. Šuteći treba ispratiti okom to tijelo
što preko ljudskih ruku i ramena putuje, to
tijelo što imalo je ime, i imena neka
šapatulo noću. Jer, svaka je smrt - prirodna
smrt, kad doba mine, i godine se slegnu.

A od kultova koji se mogu nazrijeti u
Sidranovoj poeziji svakako je najfrekventniji kult
lipa. Taj kult je u Bosni bio, i djelimice ostao,
veoma ukorijenjen, a u Bosnu je prispio iz
staroslavenske biljne mitologije. "Lipa je sve do
u najskorije doba bila posebno štovana u
bosanskih Muslimana. Uočljivo je da se naročito
sadila pokraj džamija i drugih vjerskih objekata.
Postoji već iz 1628.-1629. jedno pismo-
svjedočanstvo o tome kako se bosanski
Muslimani zajedno s kršćanima sakupljaju kod
neke lipa i tom prilikom donose zavjetne darove,
svijeće i sl... Zabilježska je zanimljiva ne samo sa
stanovišta botaničke mitologije već i po tome što
sadrži jednu sinkretističku crtu: spajanje
kurbanske žrtve sa starim slavenskim običajem
prinošenja žrtava svetim drvetima... Skrenuo bih

pažnju i na to da kult lipa poznaju od svih
islamskih naroda, čini se, jedino bosanski
Muslimani..."⁵ Ovaj citat na plastičan način može
ocrtati i jednu od, ako ne odlika onda naznaka,
poezije Abdulaha Sidrana. Naime, Sidran
intencionalno nastoji ukazati na svoju, i naroda
kojemu pripada, ukorijenjenost u slavenstvu.
(Nastranu, što je to bila jedna od ideološko-
poetskih vodilja cijele njegove generacije, tzv.
"sudbonosnih dječaka", vodilja koja ih je, većinu,
dovela do četništva!) On u jednoj pjesmi (*Šetnja
sa Stevanom*) doslovce kaže: "...i miriše lipa,
slavenska sasvim..." U pjesmi, pak, *Slijepac pjeva
svome gradu*, slijepac čuti da "u blizini, evo, miriše
lipa...", koordinirajući svoj prostor, i onaj ljudski
i domovinski (zavičajni). A u pjesmi *Beledija,
četrdesetpeti, šesti dan aprila* "kesten i lipa,
prekonoć, procvaše lešom". Itd. Itd. Lipa je,
dakle, kod Sidrana višeznačan simbol, i ima
ulogu da, učas (u jednoj sintagmi ili stihu),
kolorira cijeli motivski slijed pjesme.
(Napomenimo i to da Sidranov film *Otac na
službenom putu* počinje branjem lipovog cvata!)

Na kraju, rekli bismo da Sidran u
cjelokupnoj svojoj poeziji vodi disput sa smrću,
i sa Bogom. Kako će se taj dijalog završiti - ostaje
da se vidi. Pogotovo, što Sidran nesumnjivo (želi)
"ključnu za sobom ostavljam kost, i po njoj će...
rekonstruirano biti biće ove nesreće!". **m**

Fusnote:

- ¹ Stevan Tontić: *Sidranova "nužna svjetiljka od riječi"* - predgovor knjizi: Abdulah Sidran, *Sarajevska zbirka* (izabrane pjesme), "Svjetlost", Sarajevo, 1991., str. 20-21. (Edicija: Muslimanska književnost XX vijeka)
- ² Vid. Louis Hjelmslev: *Prolegomena teoriji jezika*, "Grafički zavod Hrvatske", Zagreb, 1980.
- ³ Vid. Franz K. Stanzel: *Pripovjedni tekst u prvom i pripovjedni tekst u trećem licu*, u: Vladimir Biti: *Suvremene teorije pripovijedanja*, "Globus", Zagreb, 1987.
- ⁴ Hadžem Hajdarević: *Pjesništvo Abdulaha Sidrana*, predgovor knjizi: Abdulah Sidran, *Sarajevska zbirka*, "Preporod", Sarajevo, 1999., str. 18. (Edicija: Bošnjačka književnost u 100 knjiga)
- ⁵ Muhamed Hadžijahić: *Predislamski elementi u kulturi Bosanskih Muslimana*, "Fakultet političkih nauka", Sarajevo, 1973., str. 63-64. (skripta, u strojopisu)